

Lang zullen ze leven: Biegel en de vos

*Over Reinaart de vos. Een eigentijdse
bewerking door Paul Biegel*

HILDE REYNIERS

In 1971 viert Uitgeverij Holland haar vijftigjarig bestaan met een gelegenheidsuitgave. De keuze valt op een klassieker. Jeugdauteur Paul Biegel wordt gevraagd om het boek te schrijven. Illustratrice Tineke Schinkel zorgt voor de prenten. 'Reinaart de vos. Een eigentijdse bewerking' verschijnt in 1972. Het wordt een succesverhaal dat meerdere edities kent.

Het curriculum van Paulus Johannes Biegel

Paulus Johannes (kortweg Paul) Biegel wordt geboren in Bussum (Nederland) op 25 maart 1925, als jongste zoon in een kroostrijk maar welgesteld gezin. Hij groeit op in een landelijke omgeving, waar hij met plezier aan terugdenkt en die onmiskenbaar invloed heeft gehad op zijn latere schrijversloopbaan. Hoewel hij niet erg van de schoolbanken houdt, blijkt hij een goede leerling. Als hij veertien is, wordt Biegels eerste verhaal *De ontevreden kabouter* opgenomen in het dagblad *De Tijd*. Hij loopt met wisselend succes school in Bussum en Amsterdam en vertrekt na de Tweede Wereldoorlog voor een korte periode naar Amerika. Na zijn terugkeer begint hij te werken als redacteur voor de radio, eerst voltijds maar later deeltijds in combinatie met een rechtenopleiding. Op die manier houdt hij ook meer tijd over voor het schrijven van sprookjes, verhalen en columns. In de tweede helft van de jaren 1950 legt Biegel zich toe op een wekelijkse *light verse* (humoristische gedichten met een

speelse toon) voor de *Haagsche Post*. In 1959 wordt hij aangenomen als leerling-scriptschrijver bij *Toonder Studio's*. Onder leiding van Marten Toonder groeit Biegel in het schrijversvak. Kort daarna gaat hij aan de slag als chef-redactie bij *Avrobode*. Daarnaast blijft hij freelanceschrijver voor Marten Toonder. In 1962 verschijnt Biegels debuut *De gouden gitaar*, met illustraties van Babs van Wely bij uitgeverij Holland in Haarlem. Biegel blijft zijn hele schrijverscarrière als auteur verbonden aan deze uitgeverij. Om zijn brood te verdienen neemt hij ook opdrachten aan voor radio en televisie. Verder is hij als redacteur zelf ook actief betrokken bij uitgeverij Van Holkema & Warendorf als lector en adviseur. Later – na bezuinigingen bij Unieboek, waar uitgeverij Van Holkema & Warendorf op dat moment onder valt – stapt hij over naar het jeugdfonds van Van Goor.

In totaal bevat het werk van Biegel meer dan vijftig kinder- en jeugdboeken. Dat is zonder de omnibussen, vertalingen, bewerkingen of gelegenheidsuitgaven mee te rekenen. Zo zijn er ook nog een veertigtal vertalingen of bewerkingen van Biegels hand, van voornamelijk Engelstalige jeugdauteurs. In de loop van zijn carrière wordt Biegel door velen gelauwerd en op handen gedragen. Reeds in 1973 ontvangt hij in Nederland de Staatsprijs voor Kinder- en Jeugdliteratuur voor zijn oeuvre. Hij wordt bekroond met twee gouden en vier zilveren griffels. Naast talrijke eervolle vermeldingen en nominaties ontvangt hij tweemaal de Woutertje Pieterse Prijs, en wel voor *Anderland: een Brandaan mythe* in 1991 en voor *Laatste verhalen van de eeuw* in 2000.

Een van de mooiste complimenten die Biegel voor zijn schrijfstijl krijgt, is dat zijn boeken 'literatuur zonder leeftijd' worden genoemd. Kinderen genieten daarbij vooral van de spanning en geheimzinnigheid van de verhalen en volwassenen houden eerder van zijn stijl en plastisch taalgebruik. In de verhalen en sprookjes van Biegel wonen koningen, kabouters, feeën, tovenaars, rovers en sprekende dieren.

Eind 1996 wijdt het Letterkundig Museum in Den Haag een tentoonstelling aan Biegel. Bij de expo hoort ook een *Schrijversprentenboek* met de bio- en bibliografische gegevens van 1925 tot 1996. Deze uitgave is meteen ook de catalogus bij de tentoonstelling en draagt de sprekende titel '*Paul Biegel. Meesterverteller met een rovershart*'. Een hommage die voor altijd aan Biegel zal worden gekoppeld.

Biegel blijft actief tot aan zijn dood. Enkele werken verschijnen nog postuum. Na zijn overlijden engageert uitgeverij Holland zich om samen met uitgeverij Lemniscaat *De Biegel Bibliotheek* uit te brengen met twintig heruitgaven van de auteur. Uiteindelijk verschijnen er tussen 2007 en 2013 dertien boeken. Er wordt ook een website paulbiegel.com opgericht waarop zijn hele oeuvre terug te vinden is. Het volledige zomernummer van *Literatuur zonder leeftijd* (2007, jaargang 21, deel 73) is gewijd aan Paul Biegel naar aanleiding van zijn overlijden op 21 oktober 2006. Een eerbetoon met mooie getuigenissen van mensen uit het boekenvak en Biegels directe kennissenkring.

Reinaart de vos als gelegenheidsuitgave

Paul Biegel staat hoofdzakelijk als jeugdauteur bekend. In de geraadpleegde bibliografieën worden zijn boeken ingedeeld volgens een aantal categorieën: van jeugdboeken en vertaald werk over toneelstukken en hoorspelen tot gelegenheidsuitgaven en bewerkingen.

Afb. 2. Cover van de eerste editie van 1972 met ingekleurde prent van Tineke Schinkel.

In de laatste rubriek vinden we klassiekers terug zoals de *Sprookjes van Grimm* (1966) en de *Rattenvanger van Hameln* (1968). In 1990 brengt uitgeverij Holland het al genoemde boek *Anderland: een Brandaan mythe* uit in het volwassenenfonds. *Het beleg van Troje* (1995) en *De Zwerftochten van Aeneas* (1998) krijgen eveneens een plaats. Naast *De fabels van Aesopus* (1975) krijgt ook *Reinaart de Vos* in 1972 een eigentijdse bewerking. (afb. 2)

Het boek wordt in opdracht van toenmalig uitgever Rolf van Ulzen geschreven en uitgegeven ter gelegenheid van het vijftigjarig bestaan van uitgeverij Holland. De kans is klein dat Biegel zelf met het voorstel is gekomen. De *Reynaert* is een populair verhaal dat een ruime bekendheid geniet en ook aan het begin van de jaren 1970 kon rekenen op voldoende publieksbelangstelling. Het zal zeker niet misstaan hebben als gelegenheidsuitgave voor een vijftigjarig jubileum. Het achterplat van het boek bevat naast info over *Reinaart* ook een aanprijzing van twee andere jeugdboeken van Biegel, waaruit we kunnen afleiden dat de uitgave werd aangeboden aan een jeugdig lezerspubliek.

Een waarschuwing als inleiding

Biegel brengt een prozavertelling van het middeleeuwse verhaal *Reynaert de vos*. In het voorwoord waarschuwt hij de lezer meteen dat hij het publiek met zijn *Reinaart* vooral wil vermaken. Misschien is het verhaal nog het best te vergelijken met de storytelling zoals we die vandaag kennen. Net zoals Willem, die hij de beroemdste conferencier van zijn tijd noemt, wil Paul Biegel het leesvolk van de twintigste eeuw vermaken in 'het taaleigen van heden'. Hij kiest hiervoor bewust voor spreektaal en wil dit dierenverhaal op een onverbloemde manier brengen. Hij stelt daarbij dat dit in de 'zeventiger jaren' vanzelf spreekt. In de beschrijving van de gebeurtenissen rond de sluwe vos zal hij dus geen blad voor de mond nemen. De waarschuwing is bedoeld voor ouders of begeleiders die het boek willen laten lezen door 'kinderen die als kinderen worden behandeld'.

Hoewel we niet kunnen achterhalen wat de exacte drijfveer was om het Reynaertverhaal in 1972 in een nieuw kleedje te steken, kunnen we ons wel afvragen hoe Paul Biegel de bewerking van deze klassieker aanpakte. Waardevol hierbij is Paul Wackers' artikel 'Biegel en de middeleeuwen' in *Literatuur zonder leeftijd*. Wackers schetst op een heldere manier wat Biegel geboeid en geïnspireerd heeft bij het schrijven van zijn Reynaert- en Brandaanversie. Hij komt hierbij tot de conclusie dat Biegel zich in beide gevallen meer heeft laten inspireren door de mogelijkheden van de verhaalsof zelf dan door de historische gebondenheid daarvan. Wackers haalt de sterke punten van *Van den vos Reynaerde* aan en illustreert hoe Biegel deze aspecten in zijn bewerking zelf heeft herkend en vervolgens verwerkt. Dat gebeurt zowel op het niveau van de plot, de personages als de satire. Biegel behoudt de plot, geeft de dieren karakter en kleurt het verhaal door in te zetten op het taalgebruik van de dieren. Biegel onderstreept de satirische inslag van de brontekst door aan zijn bewerking een waarschuwing vooraf te laten gaan.

Wackers stelt het volgende: 'Je zou kunnen zeggen dat Biegels bewerking een uitvoering is van de partituur die gevormd wordt door de oorspronkelijke tekst. Andere uitvoeringen zijn zeker mogelijk. Dit is er een die virtuoos de mogelijke bedoelingen van de "componist" weergeeft'. (p. 70) Wackers besluit met de opmerking dat Biegel geen wetenschappelijk verantwoorde bewerking heeft gemaakt. Hij heeft wel een superieur verhaal herkend en het op zijn eigen wijze toegankelijk willen maken voor mensen die meer geïnteresseerd zijn in verhalen dan in wetenschap. Als compliment kan dat tellen!

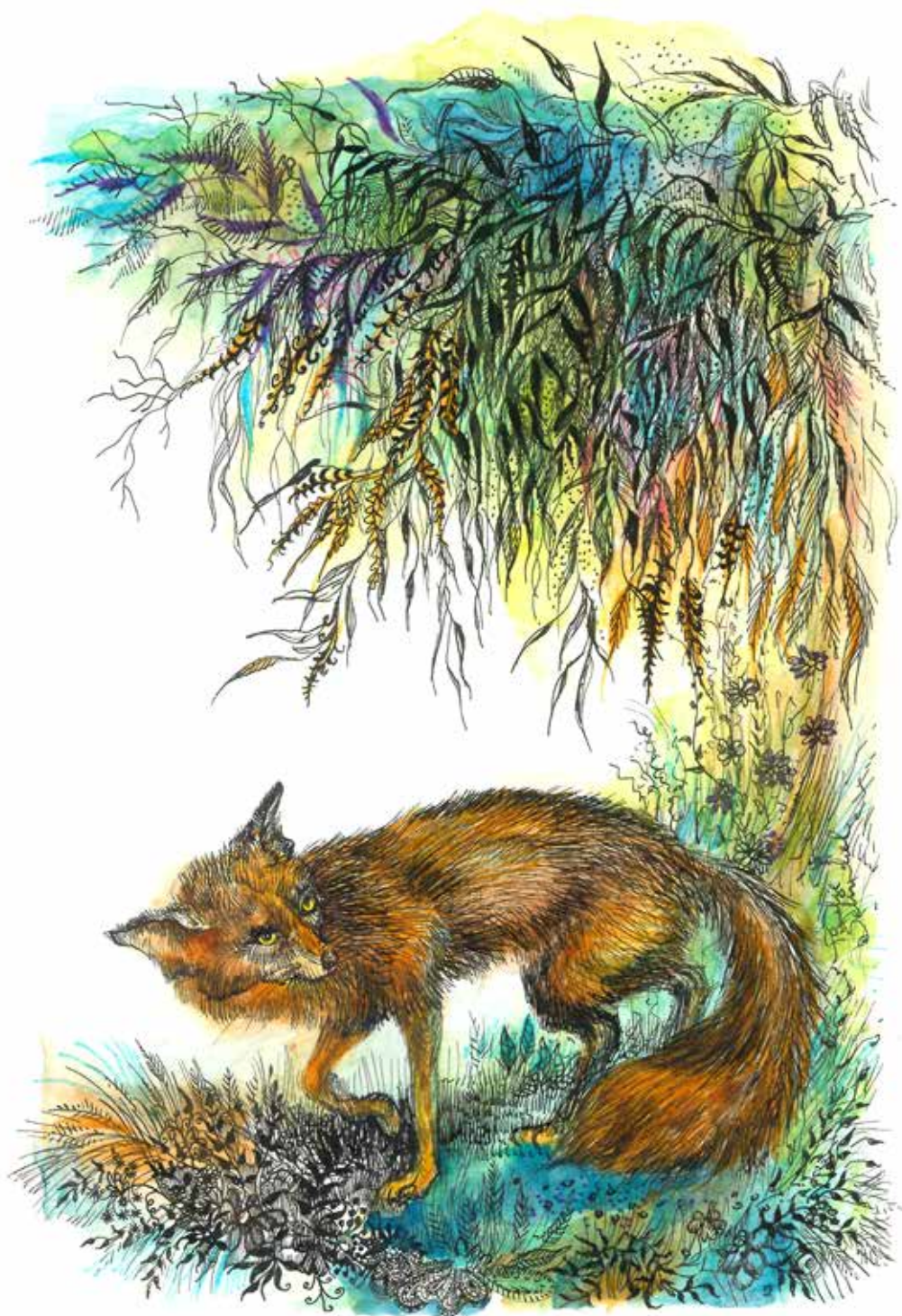
*dat Biegels
bewerking een
uitvoering is
van de partituur
die gevormd
wordt door de
oorspronkelijke
tekst*

Het blijft niet bij een enkele druk

Van Biegels *Reinaart de vos* zijn meerdere uitgaven gemaakt. In de Reynaertbibliografie van *Tiecelijn* uit 2004 staat onder nummer 35 een uitgebreid overzicht met informatie van de verschillende drukken en illustratoren. Daaruit blijkt dat Biegel voor zijn prozavertelling gebruikmaakt van *Reynaert I* en dat de omslag en tekeningen van de hand van Tineke Schinkel zijn. De uitgever had bij de uitgave van 1972 de mogelijkheid om voor de omslagillustratie te kiezen uit drie varianten; de gekozen cover (afb. 3), een goed gelijkende variant hierop (afb. 4) en een bladvullende vossenkop (afb. 5), telkens uitgevoerd in pen en ingekleurd met aquarel. De niet-gekozen illustraties waren samen met een aantal prenten uit het boek onder andere te bezichtigen op de Reynaerttentoonstelling in het stadhuis van Hulst in september 1996. In datzelfde jaar vond de Biegel tentoonstelling plaats in Den Haag van 14 september tot en met 12 januari 1997. In de bijbehorende catalogus is hierover echter niets terug te vinden. Uit rechtstreekse bron heb ik vernomen dat de illustraties reeds in 1993 door antiquaar Peter Everaers werden gekocht.

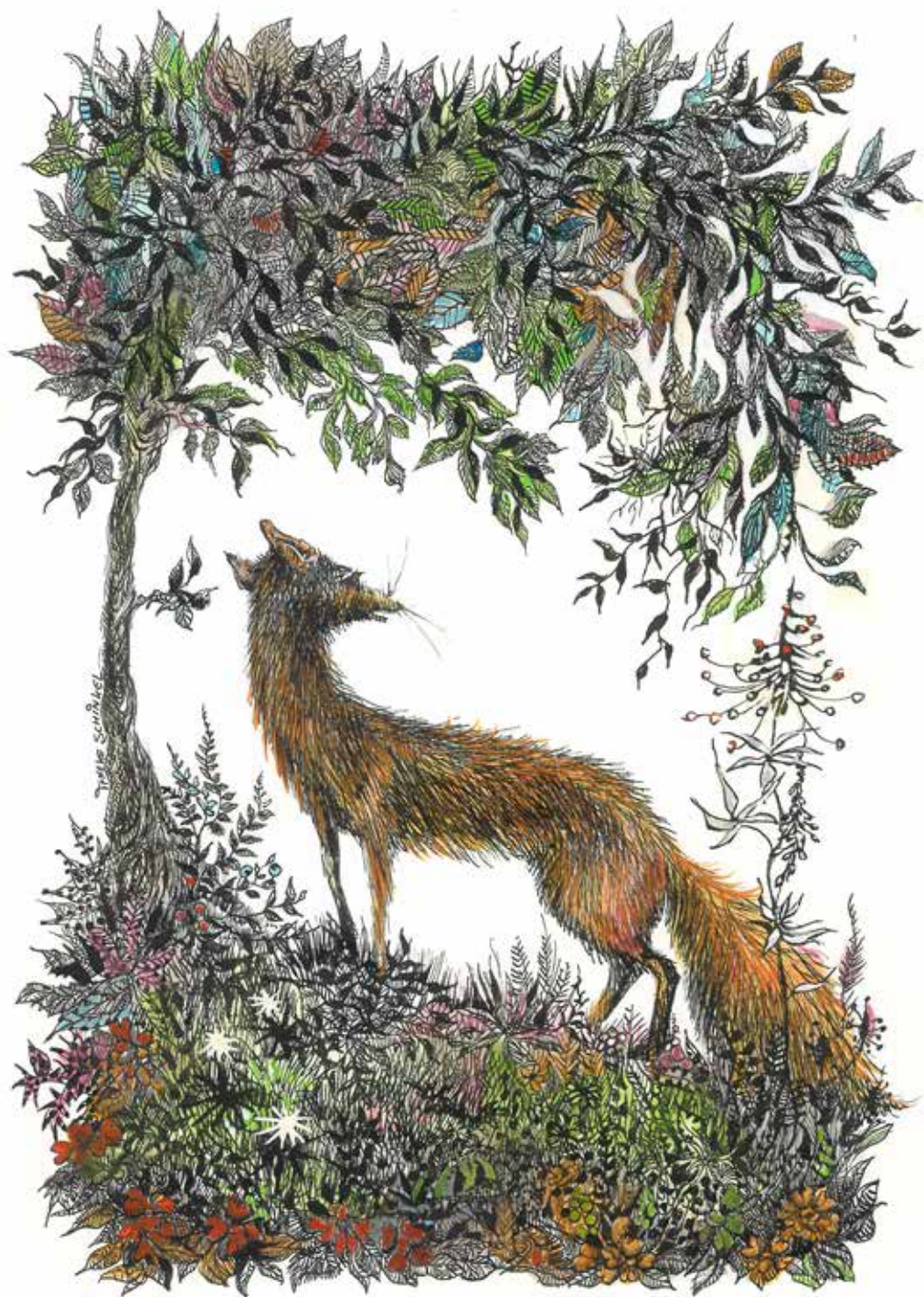
In 1975 verschijnt onder dezelfde titel (in de vorm van een krantje) een herdruk met een inleiding van de redactie en een omslagillustratie van Max van Haasen: *dukaatboek Nr. 0-1. Educaboek b.v. Culemborg met medewerking van Knippenbergs 'Bulkboek'*. Het verhaal wordt voorafgegaan door een interview met Paul Biegel, waarin hij zegt dat hij als schrijver van jeugdboeken niet alles wil aanpassen aan de leeftijd. Hij wil de jeugd op een eerlijke manier laten zien hoe de samenleving eruit ziet. Hij stelt daarbij duidelijk dat de samenleving niet vooruit wordt geholpen als jongeren steeds een ongenueanceerd wereldbeeld voorgeschoteld krijgen. Educaboeken zijn specifiek gericht op het onderwijs en worden ook aangeprezen voor leerlingen van het lager beroepsonderwijs. In dezelfde reeks duiken ook werken op van Jaap ter Haar, An Rutgers van der Loeff-Basenau en K. Brückner.

Afb. 3. Ingekleurde, uiteindelijk gekozen prent van Tineke Schinkel.

Afb. 4. Ingekleurd, nooit gepubliceerd
covervoorstel van Schinkel.

Afb. 5. Ingekleurd, nooit gepubliceerd
covervoorstel van Schinkel.

Bij de zesde, herziene druk uit 2000 – we zijn dan toch alweer meer dan 25 jaar later – schrijft Biegel een licht aangepaste inleiding, die aansluit bij de toenmalige samenleving en het lezerspubliek van dat moment. Deze editie bevat een kleurenomslag naar Wilhelm von Kaulbach en heeft een binnenwerk met zeven illustraties van Ludwig Richter en eentje van ‘Ritschl’. Er komt in 2005 ook nog een zevende druk uit in dezelfde uitvoering. In deze laatste uitvoeringen wordt voorin een bedanking opgenomen aan Wim Gielen voor ‘het aanleveren van de illustraties’. Hoogstwaarschijnlijk is de illustratiekeuze een gevolg van een gesprek tussen Paul Biegel en Wim Gielen tijdens de tentoonstelling in Hulst (zie hoger) en zal Gielen voorgesteld hebben illustraties uit zijn collectie te gebruiken. Huisarts Wim Gielen (1935-2010) was een notoir Reynaertverzamelaar uit Hulst. Na zijn overlijden kwam zijn collectie door bemiddeling van Ludo Simons terecht in de Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience in Antwerpen.

Vermeldenswaard is nog dat in de bibliografie van *Tiecelijn* genoteerd staat dat Biegel voor dit boek de Staatsprijs voor Kinder- en Jeugdliteratuur in 1973 ontving. Uit de brief van het Ministerie, die opgenomen werd in het Schrijversprentenboek bij de tentoonstelling in Den Haag, blijkt echter dat het gaat om een prijs voor het gehele oeuvre.

Vermaken zonder blad voor de mond

Biegel is een verhalenverteller die eigen werelden creëert. Zoals hiervoor aangegeven, vertelt hij het Reynaertverhaal als een prozatekst en blijft daarbij dicht bij het bronverhaal.

Net zoals in het Comburgse handschrift wordt de tekst niet in hoofdstukken ingedeeld. Het is een doorlopend geheel met verschillende opeenvolgende paragrafen, dat verlucht wordt met een beperkt aantal illustraties. Terwijl de verteller de verhaallijn voor zijn rekening neemt, komen de dieren om beurten aan het woord. De dialogen zijn direct, helder en krachtig waardoor het verhaal heel naturel en geloofwaardig

overkomt. Zoals eerder aangehaald, geeft Biegel zelf in zijn inleiding aan dat hij, net zoals Willem in zijn tijd al deed, zijn publiek wil vermaken. ‘Het spreekt daarbij vanzelf dat in “deze zeventiger jaren” het hele menselijke scala van cynisme, wreedheid, gein, scabreusheid, belachelijkmakerij en spot met heiligheid onverbloemd en zonder enige beperking in woordkeus op het papier komt.’ Hij wil de tekst zoveel mogelijk waarheidsgetrouw weergeven en schuwt de minder fraaie passages daarbij niet. De scène tijdens de tweede daging, waarbij de kater bij de pastoor in een strop komt vast te zitten, laat niet veel aan de verbeelding over.

Hoewel we inmiddels ruim vijftig jaar verder zijn, is de tekst nog goed leesbaar. Een aantal uitspraken en uitroepen die de dieren in de mond gelegd worden, zijn intussen misschien wat gedateerd (spuit elf, de gannef, Christemezielen, de fielt, ach zemel ...) en zullen in de spreektaal (van jongeren) doorheen de jaren vervangen zijn door Engelstalige uitdrukkingen. Voor Vlamingen doet de tekst wellicht wat ‘Hollands’ aan maar dat kan wat mij betreft het leesplezier niet bederven.

Het verhaal, samengevat in twintig prenten van Tineke Schinkel

Bij de eerste editie van *Reinaart de vos* in 1972 kreeg het boek illustraties mee van Tineke Schinkel (1950-2003). Op de omslag van de zesde, herziene druk uit 2000 prijkt een kleurenprent van Wilhelm von Kaulbach uit *Reineke Fuchs* van Goethe. Het binnenwerk van deze editie heeft acht illustraties. Zeven zijn er van de hand van Ludwig Richter (1803-1884), één (de eerste, de hofscène p. 16), van Ritschl (Jakob Ritschl von Hartenbach, 1796-1878), twee negentiende-eeuwse Duitse tijdgenoten van Wilhelm von Kaulbach. In dit artikel beperk ik mij tot de eerste editie, met de hedendaagse illustraties van Tineke Schinkel. Volledigheidshalve ga ik nog even in op twee recente onderzoeken die de illustraties bij zowel de eerste als de zesde druk behandelen.

Schinkel vervaardigt tijdens haar loopbaan veel illustraties voor kinderboeken, uitgebracht door uitgeverij Holland. In vier gevallen is er een samenwerking met Paul Biegel. Na 1976 verschijnen er bij Holland geen nieuwe titels meer met prenten van Schinkel en vanaf de jaren tachtig maakt ze ook geen nieuw werk meer voor andere uitgeverijen. Biegel werkt tijdens zijn lange auteursloopbaan bij uitgeverij Holland met vele illustratoren samen. Babs van Wely en Carl Hollander komen het meest terug in zijn bibliografie.

Van Tineke Schinkel zijn in totaal twintig schitterende pentekeningen opgenomen in de jubileumuitgave, hieronder kort beschreven in chronologische volgorde. Op die manier is de verhaallijn uitstekend te volgen. Behalve de prent op de cover zijn alle illustraties in zwart-wit weergegeven en mooi verdeeld over de bladzijden. De dieren kunnen zo uit het bos komen, maar vertonen af en toe menselijke trekjes of krijgen in bepaalde scènes menselijke attributen mee.

De met aquarel ingekleurde prent op de cover geeft een natuurlijke vos weer, die vanonder een bosje komt. Hij lijkt te sluipen, wellicht beducht

Afb. 6. Grimbeert verdedigt zijn oom Reynaert (1972, p. 12).

voor wat moet komen. Op de titelpagina zien we eenzelfde vos, die iets stoutmoediger naar voren komt en iets of iemand met een zekere spanning aankijkt. De volgende prent geeft de hofdag weer, met de koning hoog op een rots en daaronder de verzamelde dieren, met de ram en de beer voorop. Ze hebben allemaal wat te zeggen over de wandaden van de vos (p. 8). Verderop komt de das naar voren om zijn getuigenis te geven en te pleiten voor oom Reinaart. De andere dieren staan in een kring om hem heen en lijken aandachtig te luisteren (p. 12, afb. 6). Even later komt de kippenfamilie tevoorschijn, met de dode Coppe op een lijkbaar. Vader Canteclaeer staat bedroefd vooraan, de stoet met het hele hoendervolk trekt voorbij. Kaarsen, een vlag, zakdoeken en weeklagende kippen geven uitdrukking aan een groot verdriet (p. 18).

De eerste daging wordt geïllustreerd met een prent van de beer die aanklopt bij 'Reinaart de vos'. Hij kijkt een beetje bedenkelijk, alsof het aanbod van 'honing' nog tot hem moet doordringen. Op het plakkaatje naast de deur prijkt 'SLOT Malperthuis'. De vos wordt zelf niet in beeld gebracht. Haalde Schinkel haar inspiratie voor deze prent bij Kaulbach (p. 22)?

De volgende prent is voorbehouden voor de tweede daging, met de kater die wegduikt voor een gans die hem links voorbijvliegt (p. 30). Dat het niet zo goed met hem zal aflopen, kunnen we veronderstellen in de volgende prent, waar het hele gevolg van de pastoor, gewapend met stenen en stokken en duidelijk in woeste staat, met Martinet voorop op de kater afloopt. De personages dragen nachtkleding en de pastoor is duidelijk niet piemelnaakt zoals Biegel het in de tekst beschrijft. De kater zelf blijft uit het zicht (p. 36).

De derde daging wordt voorgesteld met een prent waarop de das de biecht afneemt van de vos. De dieren lijken druk in gesprek (p. 41). De volgende afbeelding toont een fragment uit de biecht, waarbij de vos vertelt hoe hij een haan verschalkte bij de pastoor. De scène is gedetailleerd uitgewerkt en volgt de beschrijving van Biegel tot in het

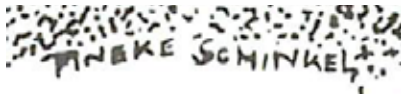
Afb. 7. De pastoor die smult van een kippenbout (1972, p. 44).

detail (p. 44, afb. 7-8). Na de ontboezemingen van Reinaart zijn we getuige van de aankomst van vos en das aan het hof; ze staan er wat afwachtend bij. Alle andere dieren staan klaar in een kring met hun aanklachten. Ze zien er boos uit en hebben een dreigende blik. De kater en de beer hebben pleisters op hun kop (p. 49, afb. 9).

Verderop in het verhaal staat de galg al klaar. Het is een onheilspellend beeld in een mistroostig landschap. Onderaan bij de galg ligt een schedel. Erboven cirkelen enkele vogels en een slang kronkelt om de mast heen (p. 54). Het leugenverhaal wordt geïllustreerd door een afbeelding van koning leeuw en zijn gemalin.

De koningin slaat paniekerig de poten rond de nek van haar gemaal, die haar onderzoekend en wat bedenkelijk aankijkt (p. 61). Het verhaal krijgt hier een dramatische, nieuwe wending. Enkele bladzijden verder zien we de vos aan het eind van zijn leugenverhaal, als hij zichzelf uitroept tot grote redder van het koninkrijk en de beer, de das, de wolf, de kater en zijn eigen vader beschuldigt van hoogverraad. Zijn gezichtsuitdrukking spreekt boekdelen (p. 67).

De volgende prent toont Kriekeputte, opnieuw een desolaat landschap met enkele vogels in een boom, wat struiken en een poeltje eronder (p. 71). Daarna zijn we getuige van de vergiffenis door de koning en de koningin. Ze spreken het volk toe vanop hun rots en vertellen over de

Afb. 8. Uitsnede van handtekening van Tineke Schinkel (1972, p. 44).

Afb. 9. Vos en das komen toe aan het hof (1972, p. 49).

boetetocht van Reynaert. De toehoorders blijven buiten beeld. Reynaert heeft het pleit gewonnen (p. 77). Een paar bladzijden verder zien we een potsierlijke en zelfvoldane vos met monniksstaf en -tas en met geschoeide voor- en achterpoten zijn tocht aanvangen. De hippe tas draagt overduidelijk de signatuur van de beginjaren 1970 (p. 81).

De afbeelding die daarop volgt, kondigt de dood van de haas aan, omringd door verlekkerde vosjes. Vooral het beeld van moeder vos, die blijkbaar dankbaar onder de indruk is van het 'geschenk van de koning', valt op. Dan is het aan Belijn om uitvergroot in beeld te komen als goedgelovige kapelaan. Hij draagt de pelgrimstas met waardigheid, zich vooralsnog niet bewust van het onheil dat hij meedraagt (p. 91). Het verhaal wordt besloten met een prent waarop de luipaard Firapeel de beer en de wolf heeft bevrijd en hen verzoening komt vragen. Nobel is geheel afwezig (p. 94).

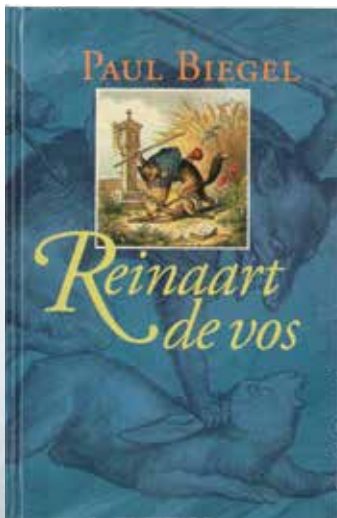
Tineke Schinkel volgt met haar tekeningen mooi de verhaallijn op. De prenten zijn echter nergens expliciet of gruwelijk, daar wijkt ze wel soms af van de expliciete bewoordingen van Biegel. De dieren blijven in de prenten dieren, maar hebben menselijke trekjes meegekregen. Vooral de ogen en de snuit drukken die menselijkheid uit. Het koningspaar krijgt ook een kroontje en de gehavende dieren hebben pleisters. Als attributen merken we verder ook de lijkbaar, kaarsen, de pelgrimsstaf en -tas en de schoenen op. Het kader waarin de dieren worden geplaatst, zou hun natuurlijke habitat kunnen zijn, met uitzondering van de stoet van Canteclær en de poort van Malperthus.

De tekeningen voor *Reinaart de vos* zijn erg fijn uitgewerkt, met aandacht voor details. De bladvullende afbeeldingen zijn mooi opgebouwd. Er spreekt dynamiek uit. De dieren worden vaak in een natuurlijke setting geplaatst, die erg gedetailleerd wordt weergegeven. De illustratrice ondertekent haar prenten soms met haar volledige naam in minuscule letters (zie afb. 8). De tekst zit goed verstopt en is dus vaak bijna niet terug te vinden in de fijne lijntjes van de tekening.

Zoals bij veel illustratoren van oudere publicaties (en zeker als ze al overleden zijn) blijft de schepper op de achtergrond en is er in het digitale tijdperk maar weinig concreets over terug te vinden.

Een zijsprong naar twee recente studies

In het afgelopen decennium onderzochten twee studentes, Lien Habex in 2013-2014 en Annette Knol in 2021, de eerste en zesde editie van *Reinaart de vos* van Biegel. Niet voor een auteursbespreking, maar in het kader van en als onderdeel van een masterscriptie.

Lien Habex wijdt haar onderzoek aan de motivatie voor de keuze van de illustrator in *Getekend, Reynaert. Onderzoek naar de motivatie voor de illustrator-keuze in de verschillende edities van de Reynaertbewerkingen van Paul Biegel en Henri van Daele*. Annette Knol onderzoekt pedagogische opvattingen in de jeugdliteratuur in *De vos met de vele gezichten. De illustraties*

Afb. 10. De cover van de zesde editie naar Wilhelm von Kaulbach (2000). Ontwerp van Fiel van der Veen.

in Nederlandse en Vlaamse bewerkingen van het Reynaertverhaal voor de jeugd als spiegel voor pedagogische opvattingen binnen de jeugdliteratuur tussen 1850 en nu.

Lien Habex vraagt zich af waarom Paul Biegel besliste om, 28 jaar na de eerste druk van zijn jeugdbewerking, terug te grijpen naar de illustraties van Richter, die in de negentiende eeuw voor Goethes *Reineke Fuchs* de afbeeldingen maakte. Tineke Schinkel was in de jaren 1970 een populaire illustratrice van Nederlandse kinderboeken. In de zesde editie verdwijnen haar tekeningen plots, en maken ze plaats voor negentiende-eeuwse afbeeldingen van Richter. Als omslagafbeelding wordt daarbij gekozen voor een prent van Wilhelm von Kaulbach. (afb. 10) Habex vraagt zich af of 'Biegel in 2000 geen genoeg meer neemt met de dieren uit het beestenbos van Schinkel en bijgevolg zoekt naar afbeeldingen die meer de schurkachtigheid van de vos in de kijker zetten' (p. 42). De keuze voor Kaulbach, met een breed repertoire van bestaande Reynaertafbeeldingen, is op zich niet vreemd. De gekozen scène is het wel, vermits ze uit *Reynaert II* komt en dus niet in het verhaal van Biegel voorkomt. (Ze zou met enige goede wil ook naar de Cuwaertscène kunnen wijzen ...) Habex onderstreept dat 'Biegel de eerste Nederlandse auteur was die een kinderversie schrijft zonder te censureren, ook al staat het verhaal vol gewelddadigheden en bevat het seksuele toespelingen' (p. 17).

Habex komt in haar onderzoek tot de conclusie dat de keuze voor andere illustraties mee gestoeld is op de nieuwe wending in het Reynaertonderzoek vanaf de jaren 1980, toen onderzoekers begonnen te twijfelen aan het beeld van de 'volkse schelm die met zijn grappen en grollen het corrupte hof te kijk zet'. In de jaren 2000 worden de publieke opvattingen over de vos bijgesteld naar 'minder aardig, minder aaibaar en minder held'. (p. 68)

Het onderzoeksonderwerp van Annette Knol is ruimer opgevat. Zij wil weten of de illustraties van het Reynaertverhaal in de jeugdliteratuur tussen 1850 en 2021 in Nederland en Vlaanderen een spiegel zijn van

de pedagogische opvattingen van hun tijd. Ze wijdt hierbij een apart hoofdstuk aan Duitse beelden bij Nederlandse teksten. Net als Habex stelt Knol vast dat Schinkel de dieren relatief realistisch afbeeldt. ‘Haar illustraties houden de menselijke lezer geen spiegel voor, maar plaatsen de personages volledig in de dierenwereld. Daarmee ontdoet Schinkel het verhaal in zekere mate van zijn satirische karakter en vergroot ze de afstand tussen de kindlezer en de dierlijke karakters. Dit kan een strategie zijn om het Reinaertverhaal geschikt te maken voor kinderen.’ (p. 57) Over de illustraties van Richter schrijft Knol dat de dieren in zijn prenten sterk vermenselijkt zijn, maar als zij in kwaadaardig gedrag vervallen, ontdoet de illustrator ze van menselijke eigenschappen. ‘De prenten van Richter benadrukken het antropomorfische karakter van het dierdicht, daar waar de eerdere tekeningen van Schinkel op een minder dubbelzinnig dierenverhaal wijzen. Ze zijn daarmee misschien volwassener dan de illustraties van Schinkel – wat mooi aansluit op de insteek van Biegel om het jeugdige publiek te confronteren met de volwassen gruwelijkheden in de vertelling. Toch is ook Richter moralistisch in zijn verbeelding. Hij verbant het ongewenste gedrag naar de dierenwereld.’ (p. 61)

Annette Knol besluit dat de keuze voor de illustraties onduidelijk blijft, maar dat de Duitse prenten het satirische karakter van het dierdicht meer accentueren dan de Nederlandse afbeeldingen in de uitgave van 1972. Toen uitgeverij Holland de illustraties verving, was Schinkel bovendien niet erg actief meer als illustrator. Wellicht vond de uitgeverij het tijd voor een nieuwe, frisse vormgeving. Of de keuze voor de illustraties van Richter pedagogisch onderbouwd is geweest, blijft in het midden. Samenvattend schrijft Knol nog dat de keuze de sterke verwevenheid tussen de Nederlandse tekstuele overlevering en de Duitse iconografische traditie aangeeft. De illustraties staan in dienst van een cultuuroverdrachtelijk ideaal. Die opvatting past in de twintigste-eeuwse visie dat het Reynaertverhaal cultureel erfgoed is. De Duitse prenten onderstrepen of verduidelijken de middeleeuwse origine van het verhaal,

waarmee de uitgever wellicht hoopte dat het kind het verhaal in zijn oorspronkelijke context zou zien.

Beide studies dragen bij aan de literatuur over Paul Biegel en over de jeugdliteratuur in het algemeen. Ze doen ons nadenken over de invloed van lopend onderzoek en gehanteerde visies op het Reynaertverhaal tussen 1970 en 2000. Ze geven een beeld van de invloed van boekillustraties op kinderen en wat ze hierdoor meekrijgen van het verhaal. De ware toedracht van de keuze voor andere illustraties in de editie van 2000 zullen we wellicht nooit te weten komen. Naast de conclusies van Habex en Knol is er wellicht ook nog een andere mogelijkheid. Misschien was Tineke Schinkel op het moment van de heruitgave niet bereikbaar en was er onvoldoende tijd om een nieuwe illustrator aan te stellen? Of waren er problemen met de rechten op de illustraties waardoor er werd teruggegrepen naar rechtenvrije prenten van vroegere Reynaertedities?

Peter Everaers vermoedt dat de keuze voor een terugkeer naar historische prenten toch een belangrijke rol heeft gespeeld. In dat geval hoeven we niet verder te zoeken en ligt de keuze voor Kaulbach, Richter en Ritschl voor de hand. Het contact met Wim Gielen en de beschikbaarheid van de prenten in zijn collectie (zie hoger), is dan meteen mooi meegenomen.

Lang zullen we lezen

De bibliografie van Reynaertwerken groeit jaarlijks aan. Die van Biegel helaas niet meer. Mijn respect voor Biegel en mijn interesse in zijn werk zijn alleen maar toegenomen. Ik ben benieuwd of we in 2025 een allesomvattende Biegelbiografie mogen verwachten. Dat is het moment waarop we zijn honderdste geboortejaar vieren. Zullen we dat jaar alvast uitroepen tot Biegeljaar?

Met dank aan Peter Everaers, die me bijzonder waardevolle informatie over de prenten van Tineke Schinkel verschaftte. Illustraties p. 123-125: collectie Peter Everaers.

LITERATUUR

Willy Devreese, m.m.v. Rik Van Daele, Peter Everaers en Erwin Verzandvoort (red.), 'De bibliografie van de Nederlandstalige Reynaertbewerkingen sinds 1800. Aanvulling 2004-2014', in: *Tiecelijn 27. Jaarboek 7 van het Reynaertgenootschap*, (2014).

Lien Habex, *Getekend, Reynaert. Onderzoek naar de motivatie voor de illustratiekeuze in de verschillende edities van de Reynaertbewerkingen van Paul Biegel en Henri van Daele*, (Masterscriptie), Universiteit Antwerpen, Academiejaar 2013-2014.

Annette Knol, *De vos met de vele gezichten. De illustraties in Nederlandse en Vlaamse bewerkingen van het Reynaertverhaal voor de jeugd als spiegel voor pedagogische opvattingen binnen de jeugdliteratuur tussen 1850 en nu*, (Masterscriptie Boekwetenschap), Universiteit van Amsterdam, 2021.

Joke Linders, Jos Staal, Herman Tromp, *Het ABC van de jeugdliteratuur in 250 schrijversportretten van Abkoude naar Zonderland*, Groningen, Noordhoff Uitgevers B.V., 1995.

Joke Linders, 'Biegel niet tot op het bot', in: *Biografie Bulletin. Jaargang 7*, Werkgroep Biografie, Amsterdam 1997, p. 70.

Aad Meinderts, Denise Mooyman & Muriël Steegstra (samenstelling), *Paul Biegel. Meesterverteller met een rovershart*, (Schrijversprentenboek 39), Den Haag/Haarlem, Holland/Letterkundig Museum/Kinderboekenmuseum, 1996.

Sanne Parlevliet, 'Als het niet onwaar is, dan is het fantasie. Fantasieverhalen', in: Rita Ghesquiere, Vanessa Joosen en Helma van Lierop (red.), *Een land van waan en wijs. Geschiedenis van de Nederlandse jeugdliteratuur*, Amsterdam/Antwerpen, Atlas Contact, 2016, p. 121.

Wilma van der Pennen, 'Vandaag at ik een haring en ik dacht aan Paul Biegel. In memoriam Paul Biegel', in: *Literatuur Zonder Leeftijd*, 21 (2007), nr. 72, p. 159.

Peter van den Hoven, 'Plaatjes vullen geen gaatjes' bij het Schrijversprentenboek over Paul Biegel, in: *Literatuur Zonder Leeftijd*, 11 (1997), p. 121.

Rian van de Sande, 'Paul Biegel', in: Jan Van Coillie, Wilma van der Pennen, Jos Staal, Herman Tromp (red.), *77 Lexicon van de jeugdliteratuur (1982-2014)*, juni 2008 (DBNL).

Willem van Toorn en Netty Heimeriks, *De hele Biblebontse Berg. De geschiedenis van het kinderboek in Nederland & Vlaanderen van de middeleeuwen tot heden*, 2de druk, Amsterdam, Querido, 1990.

Paul Wackers, 'Paul Biegel en de middeleeuwen', in: *Literatuur Zonder Leeftijd*, 21 (2007), nr. 73, p. 68.

WEBSITES

<https://delpher.nl>

https://nl.wikipedia.org/wiki/Paul_Biegel

<https://paulbiegel.com/bibliografie>

<https://reynaertgenootschap.be>

<https://schrijversinfo.nl/biegelpaul.html>

<https://worldcat.org/identities/lccn-n80131282/>

